L’ofici d’educar

También en Español • Português

«…La meua experiència em diu que no puc ensenyar a una altra persona com ensenyar. En última instància intentar quelcom així resulta inútil. (…) He arribat a sentir que l’únic aprenentatge que pot influir significativament sobre la conducta és el que l’individu descobreix i incorpora per si mateix. L’aprenentatge basat en el propi descobriment, la veritat incorporada i assimilada personalment en l’experiència, no pot comunicar-se de manera directa a un altre…»

Carl Rogers

El procés de convertir-se en persona

En el cas que els processos d’ensenyança-aprenentatge foren seqüències lineals de simples tasques i activitats de transmissió, realment seria possible ensenyar a algú a ensenyar? Seria possible aprendre a ensenyar? I si educar és un fenomen complex i multidimensional de caràcter emergent i recursiu en què els subjectes implicats són realment agents del procés en interacció permanent amb el seu mitjà. Podríem imaginar una educació sense transmissió i sense emoció? Podem imaginar una educació sense educadores i educadors? Podem imaginar llavors professores i professors desvinculats del seu context d’aula, escolar, del seu medi ambient social i inclús de si mateixos i del que senten i experimenten en el seu interior? O potser és el mateix ser professor que ser educador? Aleshores, és el mateix “ser”, que “exercir” o “funcionar”? Què hem perdut i què hem guanyat en l’esdevenir històric de l’ofici d’educar? Queden encara educadores i educadors? Quines serien les seues funcions en estos temps de globalització i perplexitat?

Massa preguntes tal vegada, però subordinats i aferrats com estem a estructures i sistemes escolars fortament burocratitzats i incapaços de mirar i d’abordar els fenòmens educatius des de perspectives més humanes, creatives i esperançades, les demandes explícites i implícites que la societat del nostre temps planteja a les institucions educatives no podran en cap cas abordar-se si no partim d’una reflexió profunda del paper, la funció i la responsabilitat social que les educadores i educadors contrauen en l’exercici de la seua professió. I açò és així perquè sovint s’oblida que el que realment una alumna o alumne aprén, no és en cap cas el que la

seua professora o professor li ensenya, li transmet o mostra com a representació de la realitat perquè siga emmagatzemada en la seua memòria, entre altres raons perquè el mapa no pot mai representar amb fidelitat el territori. Al contrari, el que realment aprenem com a sers humans, no és allò que s'ha explicitat en les litúrgies de selecció acadèmica, ni en les acreditacions que desacrediten el verdaderament aprés, és més aviat la manifestació i expressió singular, més que el resultat esperat i determinat per les burocràcies, de complexos processos de construcció social i individual de coneixement, processos que s'activen i desenrotllen en indissoluble unitat amb el medi ambient en què ocorren i energetitzats per les emocions que emergeixen en el clima psicosocial. Aleshores és coherent reduir l'ofici d'educar a competències tecnicoprofessionals que fan de la complexa i al seu torn apassionant funció d'educar una tasca asèptica, apolítica, despersonalitzada i neutral com si d'un programa de programari es tractara? O potser l'ofici d'educar s'esgota en la visió productivista del treballador de l'ensenyança alienat en la seua funció i per tant incapaç d'autonomia, creativitat i solucions originals als problemes que el seu treball li planteja? Té cap sentit l'ofici d'educar hui? No seria millor, tal vegada, deixar-ho tot en mans d'instructors de programari educatiu i rendir-se finalment a les exigències del mercat i del paradigma civilitzador que ho sosté?

Si el professorat s'ha convertit en funcionariat docent especialitzat i si Estats i Esglésies de qualsevol tipus i condició han intervingut sempre per a apropiar-se del control i exercici de les funcions del professorat. Els queda quelcom realment autònom i original a les educadores i educadors del nostre temps? O tal vegada ja ningú desitge assumir la responsabilitat d'educar i estime més delegar-la, subcontractar-la o simplement ignorar-la per a substituir-la per senzills algoritmes que satisfacen les demandes d'adquisició d'un mercat laboral, que paradoxalment exigeix altes dosis d'especialització per a una minoria d'obedients tècnics i massives quantitats de desqualificació per a les grans masses de precaris assalariats?

Aleshores, caldrà canviar el paradigma educatiu dominant a partir de la construcció col·lectiva i singular d'un nou perfil professional del professorat més coincident amb la realitat present i quotidiana de les nostres institucions escolars? Quin sentit podria tindre la formació del professorat? Potser serà suficient amb alguns canvis organitzatius i de competències per mitjà del procediment habitual de decretar ordes i reglaments per a ser obeïts pels funcionaris docents? O tal vegada s'hauria de fer un pausat i al mateix temps ingent esforç creatiu, assumint riscos i incerteses que no es poden ja satisfer amb els models transmissors i instructius coneguts?

No alberguem dubtes, que l'ofici d'educar sempre va estar en crisi, crisi de creixement i maduració lligada a les condicions materials i existencials històricament determinades, però com ens va ensenyar Freire, la història no va ser, ni és, la història està sent i l'ofici d'educar naix i renaix a cada moment en els ambients, en els contextos i en les situacions en què uns sers humans interaccionen, cooperen, dialoguen i s'ajuden mútuament per a construir situacions més satisfactòries i teories més explicatives de la realitat. En conseqüència els canvis paradigmàtics en relació a noves visions de l'ofici d'educar, que estan en estos instants emergint en els més diversos llocs del nostre planeta, estan afortunadament apuntant cap a direccions més abraçadores, més integradores i en què el sentit de responsabilitat social i ecològica en el manteniment i creació de vida, es combina amb la necessitat d'ambients d'aprenentatge més estimulants, enriquidors i creatius.

El paper de les educadores i educadors del segle XXI passa per l'exercici del compromís i la vinculació sociopolítica i la seua funció d'intel·lectuals reflexius, però també pel de facilitadors, mediadors, ajudants i agents al servici del més ple desenrotllament personal autorealitzador d'educandes i educands, tasques que únicament són possibles i realitzables si el seu perfil professional va molt més enllà de les simplificadores i reduccionistes competències tècniques i administratives.

El temps dels dogmes, de les veritats eternes i del protagonisme de les institucions encarregades de la reproducció i legitimació del (des)orde social establit està arribant a la seua fi. La crisi generalitzada de les institucions d'acollida com la família o l'escola, reflex de la mercantilització i cosificació massiva de les relacions humanes i de la fragilitat dels llaços de vinculació i solidaritat social fan que l'ofici d'educar ja no puga ser considerat com un ofici més a l'ús, en què les institucions extrauen plusvàlua ideològica i política dels funcionaris docents per a la reproducció de les burocràcies per mitjà de l'obediència i la subordinació.

Fa falta perquè, més que un nou model d'educador, o un nou perfil professional amb precises i operatives funcions i competències, una nova visió en què educar i educar-se siguen processos complementaris i permanents d'un mateix procés unitari i global de desenrotllament humà integral que és ecològic, vital, social, cultural, econòmic, polític, emocional i també espiritual. Una nova visió en suma en què educar és un procés d'ajuda a la persona concreta que construeix la seua vida en indissoluble i permanent interacció amb el seu medi ambient intern i extern, la qual cosa exigeix convertir l'ofici d'educar en una espècie d'espiral recursiva en la que siga impossible exercir-lo sense educar-se i transmetre coneixement sense ser

capaç de processar-lo, produir-lo i expressar-lo creativament, afectivament i amorosament per a transformar-lo així en saviesa. I açò dit en altres termes significa comprendre i assumir que l'educació no és un procés d'adquisició, sinó de construcció, no és un procés d'acumulació de vivències sinó d'articulació i processament d'experiències, experiències en què els escenaris socials d'interacció, els climes psicosocials, les diverses formes de convivència, acollida, comunicació, diàleg, trobada, afectivitat, vinculació, cooperació i solidaritat juguen un paper transcendental i insubstituïble en la generació de nous ambients d'aprenentatge més vitals, humans i transformadors.

Doncs, servisca este número per a iniciar una reflexió oberta i rizomàtica on podem formular preguntes i apuntar respostes que ens conduïsquen a una major coherència estratègica i tàctica entre les necessitats dels sers humans del nostre temps i les funcions educatives que professores i professors podem i hem d'assumir per a satisfer-les, tenint en compte finalment que educar, com novament ens recorda Freire, no és transmetre coneixement, sinó crear les condicions necessàries per a la seua construcció.

Traducció: Ximo Martinez